

Antonio Infranca:

A gyakorlat fogalmának eredete Gramscinál

Benedetto Croce 1937 augusztusában abban a meggyőződésben fejezte be a "Hogyan született és halt el az elméleti marxizmus Olaszországban /1895-1900/" című tanulmányát, hogy nekrológot fogalmazott. Az elméleti marxizmus szerinte nemcsak Olaszországban, hanem ott sem születhet újjá, ahol a marxizmus hatalmi rendszerré vált, tehát ahol egy olyan, az elméleti marxizmus "tökéletesítésére és szemléltetésére szolgáló" kísérletet jelentett, "amely csak távolról hasonlított volna ahhoz, amivé Olaszországban az az 1895-ös és 1900-as évek között vált"¹.

Ugyanebben az évben, 1937. április 27-én ért véget Antonio Gramsci, a marxizmus legkiemelkedőbb és legragyogóbb tehetségű olaszországi képviselőjének tragikus sorsú élete: Pirandello személyében pedig az olasz Novocente legismertebb entellektüelje veszett el. Croce ítélete az idők során ugyan hibásnak bizonyult; egy alapigazság mégis rejlik benne. A múlt század utolsó éveiben Olaszországban a marxizmus valóban az értelmiségi rétegek figyelmének középpontjában állott, az elméleti viták folytatója pedig Gramsci marxizmusa lesz. 1895 és 1900 között három szerző, akik véleményem szerint Gramsci börtönbeli elmélkedéseire jelentős hatással voltak, publikál írásokat a marxizmusról: 1895-96-ban Antonio Labriola, 1899ben Giovanni Gentile, 1900-ban maga Croce. Gramsci az említett filozófusok muráin elmélkedve kezd Maxi és a történelmi materializmus újraolvasásához.

Labriola hatása folyamatos, ugyanakkor Gramsci Gentilével és Crocéval szembeni álláspontja ellentmondásos. Az ellentmondás sajátos, hegeli értelmezésben vett fajtájáról van szó, azaz Gramsci Benedetto Croce és Giovanni Gentile tagadójaként lép fel, azokat tagadva meg tehát, akiktől gondolataik eredményét átvette és beolvasztotta saját elképzeléseibe. Gramsci Crocéval és Gentilével szemben külön-külön tanúsított állásfoglalása sem ugyanaz, és nem is lehet az. Nem lehet ugyanaz, mert Gramsci nagyon is képes arra, hogy egyikük elméleti álláspontját a másiktól megkülönböztesse.

A "Börtön-füzetek" elmélyült olvasásából világosan kiderül, hogy Croce az az ellenfél, akitől az ország kulturális hegemóniáját kell visszavenni: Gentile viszont sokkal veszélyesebb ellenfél, mert ereje, a történelmi esetlegességek ellenére, elméleti és egyben spekulatív is, nem csupán politikai. Spekulatív téren fölénye kétségtelen Gramscival szemben. Gramsci valóban nagy jelentőségű politikai teoretikus volt, de spekulatív oldalról hátvédharcot kellett folytatnia, hogy a marxi kategóriáknak visszaadja a maguk eredetiségét, teljes mértékben fel is tudta használni e gondolat lehetőségét, a továbbiakban látni fogjuk hogyan.

Maga Gramsci azt állítja: "Egy politikus filozófiáról ír, holott "igazi" filozófiáját politikai írásaiban kell

keresni."² Éppen a politika, nem pedig a spekuláció az, amely Gramscinál "erős" fogalmakban, mondhatni arisztotelészi terminusokban van meg, abban az értelemben, hogy Gramsci az embert "politikai lény"-ként értelmezi, aki *polisban* él és kollektív szervezetek részét képezi³. A crocei filozófia kritikájának terve a "Börtönfüzetek"-ben felvázolt kollektivitás és individuum közötti viszony definíciójában rajzolódik ki. Bírálatainak középpontjában a hegemonia fogalma áll, azaz egy olyan kísérlet, melynek eredményeképpen létrejön az a kulturális hegemonia, ahol a két alapvető momentum: értelmiségi rétegekben a crocei idealizmus hatásának marxizmussal való helyettesítése, valamint az individuum és kollektivitás közötti új kapcsolat kialakítása.

Maga Gramsci is beismeri, hogy crocei szellemben írt, ami tulajdonképpen annak bizonyítéka, hogy szerzője jól ismeri analizálandó tárgyát⁴.

Melyek is a Gramsci kritikájában alkalmazott eszközök? Itt érkezünk el a vizsgálandó kérdés magvához. Az imént említettem, hogy Gramsci sokkal inkább a politika teoretikusa, mintsem spekulatív filozófus, ugyanakkor jelentékeny elméleti éleslátásról tesz tanúbizonyságot, amikor saját politikai harcához felhasználható elméleti eszközök kiválasztásáról van szó. Gramsci Croce filozófiája elleni kritikájában alkalmazott

alapvető eszköz: a gyakorlat kategóriája, ahogyan azt Gentile a "Marx filozófiája" c. írásában /sokkal pontosabban és világosabban, mint Labriola/ meghatározza: "a gyakorlat a szubjektum és objektum közötti viszonyt jelenti. Tehát nem szubjektum-individuum, nem is objektum-individuum, mint olyan *sic et simpliciter*: hanem az egyik nélkülözhetetlen kapcsolata a másikkal és megfordítva, tehát az ellentétek egybeesése. Nem nevelők az egyik oldalon és tanulók a másikon: hanem nevelők, akik tanulnak, a tanulók, akik nevelnek."⁵ Crocénél viszont ún. "megkülönböztetések filozófiája" van jelen, amelyből csak Gentile aktualizmusával összevetve tűnnek elő a marxizmusból átöröklött elemek⁶. Gentile esetében nyilvánvaló a marxi szöveg korrekt olvasata, ennek ellenére megfigyelhető az a folyamat, hogy *a priori* módon ítéli meg a marxizmust, miközben fenntartja azt a nézetét, hogy "az az erő, mely az anyagot lassan-lassan egy dialektikus és célirányos fejlődés során átalakítja, racionális erő: az ész, a szellem."⁷

Ha elméleti mérleget vonunk, előtűnik Gentile hegeli indíttatása: Marxra vonatkozó kritikája pedig redukálónak bizonyul, abban az értelemben, hogy Gentile Hegelre próbálja Marxot redukálni, valamint abban, hogy e két gondolkodót történelmen kívül hasonlítja össze. Így tehát inkább csak az elméleti kategóriákat kívánja értékelni, mintsem azt, hogyan képes akár Marx, akár Hegel bármelyik elképzelése a történelmi

valóságba beépülni. Gramsci az, aki a történelem valóságában világítja meg a Marx és Hegel közötti szembenállást, bár ez a megoldása nem volt teljesen eredeti, jelentőségét különösen Gentilével szembeni nézetkülönbsége mutatja. Gentile újraolvasása során Gramsci valójában csak újból előveszi a gyakorlat kategóriáját, de úgy, hogy közben megfordítja az elméleti vonatkozási pontokat. Buci-Glucksman határozta meg nagyon találóan⁸, hogy Gramsci megfordította a tiszta aktus gentilei fogalmát, hogy kivonja belőle a gyakorlatot, amelyet aztán megmerít a konkrét valóságban: Mit is jelent a monizmus? "Biztos, hogy sem a materialista, sem az idealista monizmus fogalmat, hogy az ellentétek azonosságát a konkrét történelmi aktusban, vagyis az emberi tevékenységet /történelem-szellem/ konkrétan, amely elválaszthatatlanul összekapcsolódik egy bizonyos szervezett /történelmivé lett/ "anyaggal", az ember által átalakított természettel. A tett /gyakorlat, történés/ filozófiája, de nem a "tiszta" tetté, hanem éppenséggel a "tisztátalan reális tetté, a szó legprofánabb, legvilágibb értelmében."⁹

A gentilei tiszta aktussal Gramsci a munkát állítja szembe, a gyakorlat eredeti formáját, amely az embert a történelmi és természeti viszonyok között elhelyezi. Mindez csak úgy születhetett meg, hogy Gramsci megismételte azt, amit Marx is megtett Hegel interpretálóival szemben, azaz a "kritikai kritika kritikáját."

Itt szükséges megemlíteni, hogy Gramsci Gentile és Croce kategóriáit abból a meggondolásból fordítja meg, hogy – egyrészt – Gentile felhasználható a Croce elleni kritikához, másrészt mert mindketten úgy kísérelték meg visszafordítani, illetve redukálni a marxizmust, hogy közben egy hamis polgári tudatformát testesítettek meg. Gramsci Crocéről tett megállapítása szerint a történelmi materializmus számára kiindulópont, "megszállottság" volt, bár ez ugyanígy elmondható Gentile esetében is.¹⁰

Gramsci róluk adott kritikájának feladata éppen az, hogy a marxizmusnak visszaadja természetes életerejét, amely ebben az esetben a történelem konkrét valóságával való összevetést, ennél fogva a gyakorlat eredeti jelentésének újrafelvetését jelenti. Ezt egyébként már Labriola is megtette¹¹, de csak anti-metafizikai értelemben, illetve a történelmi materializmus történetfilozófiájának létrehozása reményében. Gramsci esetében viszont a gyakorlat nem csupán elméleti, hanem történelmi-politikai értéket is képvisel.

Visszaállítva ily módon a gyakorlat kategóriájának Gramsci által használt jelentését, immár világosan érthető híressé vált mondata: "Croce filozófiáját semmiképpen sem vizsgálhatjuk Gentile filozófiájától függetlenül. Egy anti-Croce-nek anti-Gentile-nek is kell lennie."¹² Az aktualizmus

a crocei idealizmus hátterét adja, s a kettő együtt alkotja az idealista kulturális hegemonia¹³ alapelemét, melyet Gramsci a marxizmus javára akar tőlük visszavenni. Minden ellenségével felveszi tehát a harcot az ország kulturális hegemoniájáért, úgy, hogy közben saját fegyvereiket fordítja ellenük, ami azért lehetséges, mert a Croce és Gentile által alkalmazott kategóriák megegyeznek a gyakorlat filozófiájának kategóriáival.

Gramsci másik zseniális felismerése az, hogy megértette: a 20-as, 30-as években Európában zajló kulturális vita¹⁴ magva a marxizmus, az olasz idealizmus pedig lényegében a kortárs filozófia "reakciós reformja."¹⁵

Nem számít különösnek, hogy Gramsci Gentile aktualizmusából meríti kategóriáit, hiszen mindez Croce-ellenes szempontból történik, abból a célból, hogy radikális következtetéseket vonjon le ez utóbbinak elméleti tételeiből, és kiemelje a tételek konkrétságának mélyben rejlő hiányát¹⁶. Ennek megvalósítása érdekében Gramsci, hegeli értelemben, a gentilei álláspontot fogadja el, amely a marxi gyakorlat fogalom tekintetében annak tagadásaként értékelhető. Helyesen állapítja meg Carocci, hogy "Gramsci számára nem volt hiábavaló Gentile működése."¹⁷

Amikor a XIX. század végén Olaszországban fellángolt a vita a történelmi materializmus körül, Gentile már valóban sokkal pontosabb fogalmakkal rendelkezett, mint Croce. Közismert tény, hogy az akkor divatos kérdésre, tehát hogy a történelmi materializmus a történelem filozófiája-e avagy sem, Croce tagadólag válaszolt, míg Gentile, jóllehet kritikai álláspontról ítélte meg a kérdést, igenlő választ adott. Gramsci Gentile oldalán áll¹⁸.

Egészen már elméleti szintet képvisel az, amit Gentile a "Marx filozófiája" című írásában, különösen annak második tanulmányában ér el. Gentile szerint a marxizmus a metafizikának a gyakorlat kategóriáján alapuló egyik formája: "A gyakorlat magával hoz egy jelenségen túli, metafizikai valóságot", néhány sorral ezelőtt így ír: "A pontos körülhatárolás idegen a hegeliánus Marx gondolatától, aki csupán annyiban áll szemben Hegellel, amennyiben a gondolatot mint kiindulópontot az anyaggal helyettesíti."¹⁹

Gentile tehát a filozófia hagyományos kategóriáival kívánja értelmezni a marxizmust, úgy, hogy a gyakorlatnak egy eltérő jelentését, a "megfordított" gyakorlat értelmezését veszi alapul, Gramsci viszont a gyakorlatnak konkrét és történelmi jelentését hangsúlyozza. Gramscinál a gyakorlat, mint anyag és szellem egysége jelenik meg, nincs tiszta határvonal

a két alkotóelem között, s közben változatlan marad az objektum-szubjektum hegeli viszonyának és az ellentétek egységének elméleti struktúrája²⁰. Gramsci változatlanul hagyja azt a struktúrát, ahol nincs éles elválasztó vonal a nevelő és tanuló között, s közben a hegemoniáért vívott harcot a nép nevelésének síkjára tolja át. Ezen a területen is össze kell vetnünk a gentilei aktualizmussal.

Gramsci, ugyanúgy, mint Gentile érzi a nevelés reformjának szükségességét, de tőle eltérően pedagógiai tervezetét nem bízta az intézményekre, iskolákra, hanem inkább a politikai harcra, a konkrét gyakorlatra. Gramsci saját gyakorlat értelmezéséből arra a következtetésre jut, hogy a cselekvés egyben nevelés is. De új értelemben vett nevelés, mely mindig a jelenből indul ki, azt átformálva, lényegében tehát "átalakítás". Gramscinál a gyakorlat szerepe a jelen /és annak minden aspektusa/ átalakításában áll, tehát a hegelianizmus és a nevelés átalakításában is.

/Fordította: Dukát Judit/

J E G Y Z E T E K

1 B. Croce: Materialismo storico ed economia marxistica, Bari, 1978, Laterza, 294. old.

2 A.Gramsci: Il materialismo storico, Roma, 1975, Editori Riuniti, 7. old.

3 La filosofia di Marx /Marx filozófiája/ c. tanulmányában maga Gentile jelezte, hogy lényegében Marx javasolta újra a "politika" fogalmának arisztotelészi értelemben vett felelevenítését. V. ö.: La filosofia di Marx, Firenze, 1974, Sansoni, 161. old. V. ö.: U. Cerroni: Lessico Gramscino, Roma, 1978, Editori Riuniti, 16. old.

4 A. Negri szerint Gramsci nem megy túl az aktualizmus távlatain, annak ellenére sem, hogy az ember-valóság viszony materialista újraolvasását adja. V.ö.: A. Negri: Giovanni Gentile, 2. köt. Sviluppi e incidenza dell'attualismo, Firenze, La Nuova Italia, 26. old.

5 G. Gentile, I.m. 160. old.

6 A. Gramsci, I.m. 222. old.

7 G. Gentile, I.m. 164. old.

8 C. Buci-Glucksmann: Gramsci e lo stato, olasz kiadása: C. Mancina és G. Saponaro, Roma, 1976. Editori Riuniti, 349. old.

9 A. Gramsci: Filozófiai írások, Budapest, 1970, Kossuth, 100-101. old.

10 A. Gramsci: I.m. 258. old.

11 A. Labriola: La concezione materialistica della storia, Bari, 1973, Laterza, 233. old.

12 A. Gramsci. I.m. 238. old.

13 U.o., 222. old.

14 U.o. 94. old.

15 U.o. 288. old.

16 U.o. 222. old.

17 G. Carocci: Piero Gobetti nelle storia del pensiero politico italiano, "Belfagor", 1951, 131. old. M. Spinella úgy értelmezi

Gramsci Gentiléhez való viszonyát, mint a fiatal marxista gondolkodó és idealista éveinek önkritikáját. V. ö.: M. Spinella: Introduzione a Badalono e altri, Attualita di Gramsci, Milano, Il Saggiatore, 1977, XII.

18 A. Gramsci, I.m. 152. old.

19 G. Gentile, I.m. 133. old.

20 Ezt a tényt, még ha implicit módon is, Buci-Glucksmann ismerte fel /Buci-Glucksmann, I.m. 422. old./, amikor megállapítja: "Gramsci gyakorlat-meghatározását nem szabad a gentilei szubjektum és objektum "aktus"-ban megvalósuló azonosságra redukálni. Ha szubjektumról és objektumról beszélünk /.../, mindenképpen az anyag, munka és politikai gyakorlat kapcsolatáról van szó."